

K POZNÁNÍ TVAROSLOVÍ ZLATOKORUNSKÉHO KLÁŠTERA

FILIP FACINCANI – MIROSLAV
KOVÁŘ

On the Morphology of Zlatá Koruna Monastery

The short contribution is dedicated to the unpublished documentation from the Building Diaries that record the findings from the renovation during 1938–1942 at the Zlatá Koruna Cistercian Monastery. The diaries revealed many today unavailable situations and details, namely in the cloister and abbot's chapel, of which fragments of pear-shaped compound piers from the first third of the 14th century are presented and shortly evaluated in the article.

Key words: Cistercians – medieval architecture – Gothic – Zlatá Koruna Monastery – compound piers

Krátký příspěvek je věnován nepublikované dokumentaci ze stavebních deníků, které zachycují nálezy učiněné během oprav v letech 1938–1942 v cisterciáckém klášteře Zlatá Koruna. V denících byla zachycena řada dnes nepřístupných situací a detailů, konkrétně v křížové chodbě a opatské kapli, z nichž jsou v příspěvku prezentovány a stručně zhodnoceny fragmenty hruškovitých svazkových přípor z první třetiny 14. století.

Klíčová slova: cisterciáci – architektura středověká – gotika – klášter Zlatá Koruna – přípory

ÚVODEM

Cisterciáckému klášteři ve Zlaté Koruně, jeho stavebním dějinám i architektuře byla v literatuře věnována již podrobná pozornost.¹⁾ Přesto však zůstaly téměř nevytěženy pozoruhodné stavební deníky, zachycující průběh stavebních prací při obnově kláštera během druhé světové války. V rámci dosavadního uměnovědného bádání byly jejich nálezy zpracovány pouze ojediněle a redukovane.²⁾ Stavební deníky v řadě případů zachycují nálezy dnes nepřístupných nebo zcela zaniklých detailů a nálezových situací. Předkládaný příspěvek, který vznikl spoluprací odborného pracovníka a studenta, prezentuje dle našeho názoru stěžejní nálezy zaznamenané v denících, je výsledkem otevřené studentské spolupráce, která tak přináší cenné informace k architektonickému profilu klášterních staveb.³⁾

VÝPOVĚĎ STAVEBNÍCH DENÍKŮ Z OBNOVY KLÁŠTERA VE ZLATÉ KORUNĚ

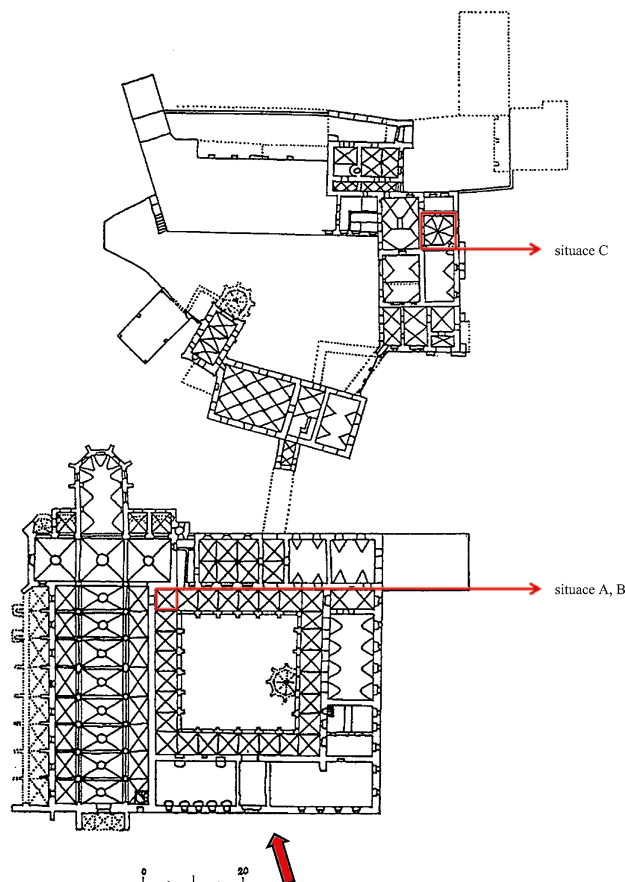
Cílem následujícího textu je stručná prezentace nálezových situací, zachycených stavebními deníky kláštera ve Zlaté Koruně.⁴⁾ Studium této starší dokumentace výrazně doplňuje představu o formálním profilu architektury křížové chodby a opatského stavení.

Příspěvek se soustředí především na tři stěžejní nálezové situace, zastoupené relikty a celky klenebních přípor, které byly dokumentovány v křížové chodbě a v opatské kapli. Všechny tři situace jsou dnes, každá v jiném stavu

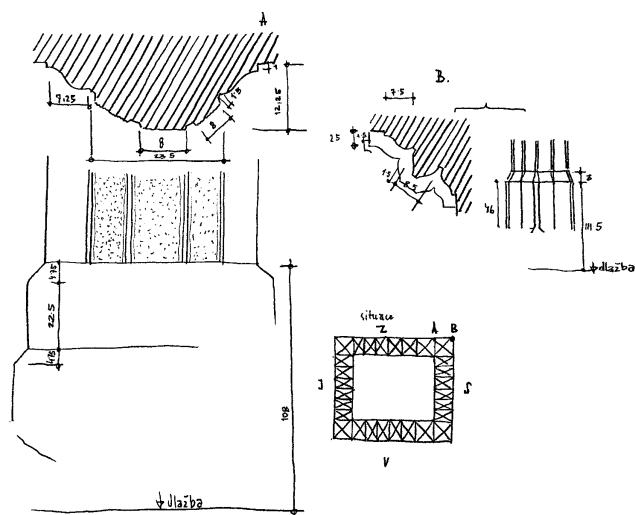
oproti záznamům, z velké části nepřístupné.⁵⁾ V současnosti jsou tak jediným pramenem k poznání jejich forem kresby jmenovaných stavebních deníků, kde jsou konstrukce lokalizovány, zakresleny a zaměřeny.⁶⁾

Z předpokládaného širšího souboru stavebních deníků (dále SD) se dodnes zachovaly celkem čtyři sešity, zaznamenávající interval mezi lety 1938 a 1942, a označené nejspíše dodatečnými čísly 2, 3, 4 a 6. Dnes jsou uloženy na Obecním úřadě Zlatá Koruna.

Ze zachyceného souboru fragmentů gotických architektonických článků, které jsou v denících zakresleny, lze v komparaci s články klášterního lapidária ztotožnit několik kusů.⁷⁾ Jejich porovnáním lze konstatovat relativně vysokou výpovědní hodnotu této dokumentace. V denících jsou také, a mimo jiné, evidovány fragmenty kružeb nádvorních stěn křížové chodby či například okno se záklenkem oslího hřbetu v zástavbě širšího kláštera.⁸⁾ Jeho znázornění je více schematické, a kresba tak nepostihuje všechny tvaroslovné detaily,⁹⁾ nicméně o záznamech klenebních přípor není důvod závažně pochybovat. S takovým poznáním lze, podle našeho mínění, stavební deníky považovat za seriózní zdroj informací, a to minimálně pro základní tvaroslovný rozbor a zhodnocení skryté architektury.

Obr. 1: Zlatá Koruna (okres Český Krumlov) – cisterciácký klášter. Pozice dokumentovaných situací (A, B, C) ze stavebních deníků z let 1938–1942 (archiv Obecního úřadu ve Zlaté Koruně, bez i. č.; půdorys převzat z: www.kralovskedilo.ktf.cuni.cz; upravil F. Facincani).

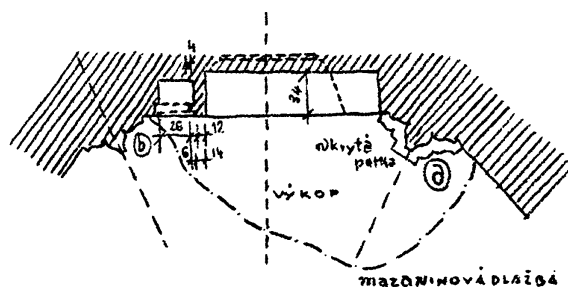
Obr. 2: Zlatá Koruna – cisterciácký klášter. Výřez dokumentace ze stavebního deníku č. 2 z 18. srpna 1938 (pozice A, B). Detail zachycuje fragmenty hruškových přípor v severozápadním poli klášterního ambitu (Obecní úřad Zlatá Koruna; upraven F. Facincan).

Nálezky křížové chodby ve vztahu k opatské kapli

Stavební deník č. 2 (SD 2) zachycuje dvě gotické svazkové přípory západního křídla křížové chodby. Dnes jsou zakryty novodobými štukovými pilastry, které doplňují pozdně barokní výzdobu křížové chodby ze 3. čtvrtiny 18. století. Aktuální stav přípor je tedy diskutabilní. Fotky Josefa Seidela dokumentují torzální stav až po odsekání jejich podstatné části. Jediným pramenem k jejich poznání jsou tak náčrty ze *stavebních deníků*.

Na zápisu ze dne 18. srpna 1938 byly do schematickeho půdorysu křížové chodby vyznačeny dvě náleзовé situace (A, B; viz obr. 1). Jedná se o pozici B, v severozápadním rohu a pozici A, situovanou jižně od ní. V obou místech byly dokumentovány pozůstatky svazkových hruškových přípor gotické křížové chodby. V případě situace A je zde zachycena přípora s polovičními přízedními pruty a odsekanými profilacemi prutů dělicího pasu a dvojice diagonálních žeber (obr. 2). I u nich můžeme hruškovou profilaci předpokládat.¹⁰⁾ a to na základě profilu přízedních žeber a analogické formální situace v pozici B. V případě druhé situace (B) je profilace zachována podstatně lépe a je kompletní (obr. 2). Zde, tedy v severozápadním rohu křížové chodby (situace B), byla odkryta koutová svazková hrušková přípora. Byla tvořena dvěma přízedními pruty profilace polovičního hruškovce a zachovaným dílkem prutu odpovídajícímu průběhu diagonálního žebra klenebního travě (obr. 2). Podstatné je, že svazek hruškových dílků přípor probíhal téměř až k zemi, kde vybíhal z nevysoké patky a soklu kopírujícího profilaci prutů nad sebou. Především tomuto motivu se bude příspěvek věnovat.

Ve stavebním deníku 6¹¹⁾ je zakreslena v tzv. opatské kapli odkrytá patka hruškové svazkové přípory (obr. 3), která svou formou odpovídá náleзовým situacím v křížové chodbě (A, B), a představuje tak v klášterním areálu její formálně nejbližší paralelu. Oproti náleзовým situacím A, B jsou ovšem v opatské kapli hruškové přípory stále zachovány nad soklem a umožňují utvořit rámcovou představu o hlavicové části představovaných situací.

Obr. 3: Zlatá Koruna – cisterciácký klášter. Výřez dokumentace ze stavebního deníku č. 6 z 12. října 1942 (pozice C). Detail zachycuje hruškové připojení v tzv. opatské kapli (Obecní úřad Zlatá Koruna; upravil F. Facincanil).

Uvedené fragmenty svazkových přípor v křížové chodbě a opatské kapli jsou formálně shodně řešeny. V obou případech (s jistotou u situací B, C) se jedná o příporové svazky hruškových prutů s polovičními přízdnými pruty shodného tvaru. Fragment přípory B byl osazen v pravoúhlém koutovém poli křížové chodby (obr. 2), přípora C v koutové pozici o tupém úhlu v interiéru oktogonu opatské kaple (obr. 3).

Podstatné je zjištění, že svazky hruškových prutů probíhaly skosením (patkou?) do soklů, které převzaly profilaci přípor nad sebou. Prut se tedy promítal do soklové části (stav v úrovni hlavic neznámé), a jde tedy o způsob, který byl ve Zlaté Koruně anticipován již při stavbě kapitulní síně a starších partií klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie. S obdobným principem se setkáváme i u vítězného oblouku zlatokorunské kaple Andělů strážných.

STRUČNÝ ROZBOR DOKUMENTOVANÝCH PRVKŮ

Pro hodnocení detailů přípor zakreslených ve *stavebních denících* je rozhodující jejich hrušková profilace a především její důsledné přebírání soklovou částí. Výpovědní hodnota *deníků* je naopak limitována skutečností, že zde nejsou přípory podrobněji zachyceny v místě jejich přechodu v klenební žebra. Předpokládáme však, že žebra přecházela v přípory plynule, jak je tomu u přípor opatské kaple.

V úvodu stručného rozboru dokumentovaných prvků a jejich zhodnocení, připomeňme, jak jsme již uvedli, že k promítnutí profilace prutů do soklu, které je příznačné pro dokumentované prvky, se uplatnilo již u zlatokorunského portálu a severních okenních ostění kapitulní síně. Dále tento motiv nalézáme na pilířích klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie a vítězném oblouku kaple Andělů strážných.¹²⁾

Pojednáváné hruškové přípory severozápadního pole západního ramene křížové chodby (trojdílná přípory v severozápadním koutu) tak dosedaly na sokly stejné profilace, a stejně tak dosedají i přípory v opatské kapli.

Při studiu zlatokorunských hruškových přípor a jejich patek nelze v první řadě opomenout zajímavé hruškové pruty, kterým se přizpůsobují hlavice, ve švábském cisterciáckém Salemu, jehož vliv se ve Zlaté Koruně předpokládá. Zdůrazňováno je především řešení transeptu stavby chrámu společně se Zbraslavským konventním kostelem „*bieten Anhaltspunkte für die Interpretation der Salemer Architektur*“. Porovnávána je především známá západní fasáda zlato-

Obr. 4: Osek (okres Teplice) – cisterciácký klášter, ambít. Patka svazkové hruškové přípory v severozápadním nároží vnitřní zdi ambitu (foto M. Kovář, 2015).

korunského transeptu, případně zacházení s plochou zdi v lodi.¹³⁾ U hlavic přípor v křížení salemského chrámu se však prosadil již hruškový profil,¹⁴⁾ a v chóru pak dokonce hrušková hlavice.¹⁵⁾ Jde tedy o jiný typ článku, ale utvářený v obdobném smyslu jako hruškové sokly přípor, jaké zjišťujeme ve Zlaté Koruně. V Salemu do roku 1301 vyrůstaly (přibližně od roku 1285) v hrubé stavbě chór, mariánská kaple, ohoz, minimálně severní rameno transeptu a část šestého pole lodi konventního kostela.¹⁶⁾ Připomeňme, že se právě zde nejspíše čerpalo z obou složek švábského umění kolem roku 1300. Obě našly v jihočeském klášteře své uplatnění. Kromě první, operující s prvky rayonantního stupně slohu neseného Štrasburkem, a která je dle Mencla¹⁷⁾ ve Zlaté Koruně zastoupená mj. klenbou studničního stavení či kružbovým portálem klášterního kostela, pak především druhá – jak již bylo naznačeno – operující s redukcí plastických prvků, plochou zdí a s přímými náběhy záklenků. Vše posledně jmenované má rovněž svou analogii v Sedlci u Kutné Hory.¹⁸⁾ Právě na portálu klášterního kostela ve Zlaté Koruně a klenbovým řešením studniční kaple doložil V. Mencl rezonanci rayonantní architektury až k polovině 14. století.

V české architektuře se s náznakem motivu promítnutím hruškové profilace přípor¹⁹⁾ do patky setkáváme asi nejdříve náznakem ve východním chóru sv. Mikuláše a sv. Alžběty v Chebu (80. léta – počátek 14. století).²⁰⁾ Obdobný linearizující koncept přípor charakterizuje i architekturu ambítů některých českých klášterů. V našem případě je důležitý *ambít osekého cisterciáckého kláštera* (např. přípora ve vnitřním severozápadním nároží; obr. 4), vyrůstající v první čtvrtině 14. století.²¹⁾ O něco málo dříve se obdobný motiv uplatnil v jižním rameni křížové chodby benediktinského kláštera v Břevnově.²²⁾ Obdobné tendence se uplatnily i při zaklenutí nedalekého *svatovítského kapitulního ambitu* (kláštera kostela pražského). Jeho severní a východní rameno bylo zaklenuto na konci 13. století (obecně jsou tyto úpravy spojovány s 2. polovinou 13. století či s obdobím po roce 1301). Profilace zde nalezených hruškových dřiků svazkových přípor se zde rovněž opakuje v jejich patkách a trnožích.²³⁾ Linearizovaná hrušková přípora, jejíž profil se opakuje v patce (a také soklu), se stala kolem roku 1300 na počátku 14. století součástí i ji-

ných staveb u nás. Připomeňme chórovou kapli při zaniklém *minoritském klášterním kostele v Mostě*²⁴⁾ a presbytáři *vyšehradského kapitulního chrámu*.²⁵⁾

Uvedené formy přípor posledně citovaných staveb nejsou ovšem autochtonním projevem domácí architektury, ale je třeba je nahlížet v kontextu dobových středoevropských staveb.

V Říši se vyzrálý koncept linearizovaných hruškových přípor uplatnil časně ve slavném chóru dominikánského klášterního kostela v *Colmaru*, svěceného v roce 1291, který čerpal z ohlasu linearismu štrasburského dómu. Zdá se, že zde patrně poprvé v říšské architektuře došlo k rozhodnému kroku, který spočíval v syntetickém a vyzrálém přizpůsobení profilu přípor a archivolt. Jinými slovy, nacházíme zde hruškové přípory, které mají shodný profil jako žebra, a dokonce i sokl, obdobně jako je tomuto tvaru uzpůsoben v sakristii kolínské katedrály.²⁶⁾ V chóru cisterciáckého kláštera v *Heiligenkreuzu*, který byl vysvěcen v roce 1295, a ve výstavbě nepochybně již roku 1288, nacházíme u pilířů trojdílný svazek hruškových přípor, jejichž profil se rovněž propisuje do patek a prstenců hlavic.²⁷⁾ Z *Heiligenkreuzu* čerpal i příporový systém nového chóru slavného dómu sv. Štěpána ve Vídni, jehož základní kámen byl položen v roce 1304. Rovněž zde nacházíme svazkové hruškové přípory, které se propisují do svých patek.²⁸⁾

Tyto soudobé vertikalizující tendence se uplatnily i u rakouských mendikantů. Lineární hruškové přípory, jejichž tvar dřiků se propisuje do patky, tak nacházíme například také v chóru dominikánského klášterního kostela ve *Vídeňském Novém Městě* a v presbytáři minoritského kostela v *Ennsu*.²⁹⁾

ZÁVĚREM

Vzhledem k formálním paralelám lze usuzovat, že přípory opatské kaple a křížové chodby snad vznikly přibližně v téže době. Vyjadřovaly soudobé lineární tendence v naší architektuře, které byly v rámci cisterciáckých klášterů reprezentovány křížovou chodbou v Oseku. V širším kontextu však architektura navazovala na lineární směr rayonantní architektury zprostředkované a transformované hutí štrasburského dómu. Výstavba kláštera ve Zlaté Koruně probíhala výrazněji patrně až po jeho obnově na počátku 80. let 13. století. Horní hranice výstavby západního ramene křížové chodby, navazující na stavbu přiléhajícího kostela budovaného snad již od sedmdesátých let 13. století do doby po polovině 14. století,³⁰⁾ a z části vysvěceného asi v roce 1300, bývá datována počátkem třicátých let 14. století.³¹⁾ Osazení hruškových přípor (situace A, B) ovšem mohlo dlouho předcházet dokončení západního ramene křížové chodby jako celku. Zaklenutí opatské kaple je kladeno do první čtvrtiny 14. století, případně až do druhé poloviny téhož věku.³²⁾ Datování příporového systému v ambitu a opatské kapli tedy nevylučuje zařazení do první třetiny 14. století.

Celkový kontext zmíněným názorům neodporuje. Doba 80.–90. let 13. století a období kolem roku 1300 je tedy obdobím post quem, kdy mohly být přípory osazeny. Období 50. let 14. století – za Líbalova předpokladu stavební posloupnosti křížové chodby – lze přijmout za dobu ante quem jejich vzniku. Je totiž zřejmé, že *opatská kaple* vyrůs-

tala před rokem 1387, kdy je poprvé zmíněna.³³⁾ Obdobím, před kterým s její existencí nejspíše nemůžeme počítat, je funkční období opata Bartoloměje (1284–1292), který měl obnovit a znovu vyzdobit právě *opatskou kapli*.³⁴⁾ Do ba 80. let 13. století, nástup Václava II., přenesení pater nity zlatokorunského kláštera z Heiligenkreuzu na Plasy (1281) a paralelní listinná základna hovoří pro rozsáhlejší stavební aktivitu těchto let.³⁵⁾ Přestože není Schullerbauerova kniha faktograficky zcela spolehlivá, zdá se, že může být jeho zmínka o *opravách opatské kaple* založena na nespécifikovaném písemném prameni. Krátký interval mezi lety 1284–1292 by tak mohl být dobou paralelních oprav, které se dotkly kaple Andělů strážných, případně tedy křížové chodby, opatské kaple a kapitulní síně, která je všeobecně datována do doby kolem roku 1300.³⁶⁾ Z opatrnosti nelze vyloučit, že opatská kaple vyrůstala později a že je datace vzpomínutých tvaroslovně blízkých situací do doby kolem roku 1300 příliš raná. Připomenout lze výsledky stavebněhistorického průzkumu, které datují kapli až do intervalu zhruba mezi lety 1350–1420,³⁷⁾ a Schullerbauerova zmínka tak mohla být vázána na starší opravu opatské (původní) kaple. Existenci studovaných článků před koncem 1. třetiny 14. století lze ovšem oprávněně předpokládat.

Ekonomickým impulzem k mohutným přestavbám Zlaté Koruny před rokem 1300 mohla být, vedle zájmu Václava II., donace purkrabího Hirza († 1275), potvrzená 1284,³⁸⁾ a Bavora III. z Bavorova z roku 1315. V souvislosti s tímto uveďme nálezy kalichových hlavice, dle J. Braniše údajně z klášterního ambitu.³⁹⁾ Formálně se hlásí k architektuře hlubšího 13. století. Jsou jiného slohového charakteru než formy kapitulní síně, která by měla být na základě běžné stavební posloupnosti jednou z nejstarších prostor konventní budovy. Kalichové hlavice, pokud v jejich zobrazení literatura 19. století nechybuje, byly kapitulní síni buď současné, nebo jí dokonce předcházely. V kapitulní síni měl být ale pohřben purkrabí Hirzo (umírá 1275), a je zde tedy na místě uvažovat, nejsou-li zmíněné zapomenuté kalichové hlavice hypotetickým pozůstatkem křížové chodby, respektive mezitraktové stěny mezi ní a kapitulní síní, z doby krátce po založení kláštera, a která byla – snad po vyplnění v 70. letech 13. století – nahrazena síní současnou.

BC. ET BC. FILIP FACINCANI: STUDENT, FF UK (FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY, NÁM. JANA PALACHA 1/2), THÁKUROVA 3, PRAHA 6
FILFAC@SEZNAM.CZ

MGR. MIROSLAV KOVÁŘ, PH.D.: OSVČ A NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V HL. MĚSTĚ PRAZE, NA PERŠTÝNĚ 356/12, PRAHA 1
KOVAR.MIROSLAV@NPU.CZ

SEZNAM LITERATURY

- Benešová, K.: Pramen ideální podoby kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla, in: B. Nechvátal a kol. edd., *Královský Vyšehrad II.* Praha: Kostelní Vydří 2001, s. 30–101.
- Brachmann, Ch.: *Vorparlerische Architektur im Elsaß, in Lothringen und die Südwestdeutschland.* Stuttgart: Didymos-Verlag 2008.
- Donin, R. K.: *Die Bettelordenskirchen in Österreich.* Baden: R. M. Rohrer 1935.
- Feuerbach, M.: *Das Kloster Osek, der Wallfahrtsort Mariánské Radčice und die Zisterzienser: Entwicklungswege im böhmisch-sächsischen Grenzgebiet, Orte der tschechisch-deutschen Begegnung = Klášter Osek poutní místo Mariánské Radčice a Cisterciáci: Vývoj vztahů v česko-saském pohraničí, místa česko-německého setkávání.* Litvínov: Dialog 2012.
- Charvátová, K.: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, II. Kláštery založené ve 13. a 14. století.* Praha: Karolinum 2014.
- Chudárek, Z.: *Opatský dům ve Zlaté Koruně. Výsledky doplňujícího stavebně-historického průzkumu z let 1996 až 2002,* in: M. Gaží ed., o. c. v pozn. 2, s. 170–188.
- Kadlec, J.: *Dějiny kláštera Svaté Koruny.* České Budějovice: Knihkupectví ČAT 1949.
- Klápsťe, J. – Muk, J. – Bubeník, J.: *Klášter minoritů v Mostě, Archeologické rozhledy 62,* Praha: SAÚ 2010, s. 429–468.
- Knapp, U.: *Salem. Die Gebäude der ehemaligen Zisterzienserabtei und ihre Ausstattung.* Stuttgart: Theiss 2004, s. 217, 219, 220, 246.
- Kovář, M.: *Raně gotická architektura benediktinského kláštera v Břevnově.* Praha: NPÚ ÚOP 2008.
- Kroupa, P.: *Klášterní kostel v Sedlci u Kutné Hory v kontextu cisterciáckého stavitelství (dílní úvaha k problematice gotické architektury), Průzkumy památek IX, č. 2,* Praha: NPÚ ÚOP 2002, s. 51–74.
- Kroupa, P.: *O středočeské architektuře druhé poloviny 14. století (Matyáš z Arrasu a Petr Parléř), Památky středních Čech 4, Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje 1989,* s. 54–72.
- Kroupa, P.: *Rostlinný dekor na českých stavbách 13. století.* Praha: Unicornis 2019.
- Kuthan, J.: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – Hrad – Kláštery – Kostely.* Vimperk: Tina 1994.
- Kuthan, J.: *Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II.* Praha: Academia 1975.
- Kuthan, J.: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby.* Praha: Academia 1983.
- Lavička, R.: *Klášter Zlatá Koruna,* in: R. Lavička a kol., *Královská založení na jihu Čech za vlády posledních Přemyslovců.* České Budějovice: NPÚ ÚOP 2016.
- Libal, D.: *Zlatá Koruna - Architektura,* in: *Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku.* Praha: Unicornis 1994.
- Libal, D.: *Klášter Zlatá Koruna. Edice Umělecké památky 21.* Praha: V. Poláček 1948.
- Libal, D.: *Zlatokorunský klášter. Edice Poklady národního umění 31.* Praha: Vyšehrad 1941.
- Maříková-Kubková, J. – Foltýn, D. – Eben, D.: *Pražská katedrální kapitula a klášter kostela pražského – historie a podoba kapitulního okrsku v letech 1000–1350,* in: J. Maříková-Kubková a kol., *Katedrála viditelná neviditelná I. Průvodce tisíciletou historií katedrály sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie na Pražském hradě.* Praha: Hilbertinum AÚ AVČR 2019, s. 90–119.
- Mencl, V.: *Podunajská reforma gotické katedrály, Umění XVII,* Praha: Academia 1969, s. 301–334.
- Mencl, V.: *Poklasická gotika jižní Francie a Švábska a její vztah ke gotice české, Umění XIX,* Praha: Academia 1971, s. 217–254.
- Mencl, V.: *Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury, Zprávy památkové péče X,* Praha: SPN 1950, s. 1–24.
- Prix, D.: *Dlouhý presbytář kostela v Žárech. K sakrální architektuře moravsko-slezského pomezí kolem roku 1300.* Opava: Slezská univerzita v Opavě 2011.
- Schullerbauer, F.: *Zlatá Koruna. Zlatá Koruna: Josef Kohout 1924*
- Schurr, C. M.: *Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340. Von Metz bis Wien. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag 2007*
- Sojka, J.: *Studniční kaple ve Zlaté Koruně a v Českých Budějovicích,* in: M. Gaží ed., *Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – Památky – Lidé, Edice Collectiones 1.* České Budějovice: NPÚ ÚOP 2007, s. 209–223.
- Storm, V.: *K stavebnímu typu opatské kaple zlatokorunského kláštera,* in: M. Gaží ed., o. c. v pozn. 2, s. 562–565.
- Zahradník, P.: *Stavební vývoj kláštera Zlatá Koruna ve světle písemných pramenů,* in: M. Gaží ed., o. c. v pozn. 2, s. 139–152.

POZNÁMKY

- 1) Z nejdůležitějších poválečných a novějších prací je možné zmínit D. Líbal, Zlatokorunský klášter. Praha 1941; *týž*, Klášter Zlatá Koruna. Edice Umělecké památky 21. Praha 1948 a také ustavičný zájem V. Mencla (V. Mencl, Podunajská reforma gotické katedrály, Umění XVII, 1969, s. 301–334) a J. Kuthana (J. Kuthan, Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha 1975; *týž*, Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby. Praha 1983). Vedle toho také SHP od stejných autorů, a tedy V. Mencla (1968) a D. Líbala (1974, 1987). Z historických prací je vedle starších titulů (Kadlec, J., 1949) a poplatné části SHP (Zahradník, P., 1987) nutné zmínit K. Charvátová, Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420, II. Kláštery založené ve 13. a 14. století. Praha 2014
- 2) Z textů Dobroslava Líbala, který byl ve 40. letech na Zlaté Koruně činný, je zřejmé, že byl s jejich výsledky seznámen: „Při opravě bylo poznáno, že žebra západního ramene sbíhala ve svazcích podél stěn...“, viz: D. Líbal, 1948, o. c. v pozn. 1, s. 35. K 29. červenci 1940 (SD 3) je uvedena návštěva doktorů M. Šebka (?), J. Wágnera, O. Stefana, Z. Wirtha a patrně V. Mencla (uvedeného ve formě jména Chencel). Zda je poslední jmenovaný Václav Mencl, nevíme, nicméně již v jeho knize (V. Mencl, Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948, s. 147) zmiňuje nalezený presbytář u čp. 13. Ten je také výsledkem Fidrových prací z 30. a 40. let 20. století (SD 3). Nověji uvádí zmínku o denících J. Šojky, Studniční kaple ve Zlaté Koruně a v Českých Budějovicích, in: M. Gaží ed., Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – Památky – Lidé. České Budějovice 2007, s. 209–223.
- 3) Zde bychom rádi poděkovali především panu starostovi obce Zlatá Koruna, Milanu Štindlovi, bez jehož opakované pomoci a laskavosti bychom nemohli Stavební deníky nejen dlouhodobě studovat, ale i reprodukovat. Stejně díky patří vedení kláštera Zlatá Koruna, paní kastelánce Mgr. Lence Tondlové a Janu Boučkoví, DiS., kteří jsou jednoznačně lidmi na správném místě, a minimálně jeden z autorů jim vděčí za mnohé.
- 4) Deníky z let 1938–1942.
- 5) Nálezové situace z křížové chodby jsou kryty pod novodobými (30., 40. léta 20. století) rekonstrukcemi pozdně barokních štukových pilastrů; v opatské kapli došlo ke zvednutí podlahy a ta nyní kryje soklovou část přípor, a jejich podoba je tak opět známá pouze z dochovaných nákresech.
- 6) Záznamy vedeny a doplněny kresebnou dokumentací Ing. J. Fidrou.
- 7) **FRG. 1** (zápis ze 6. května 1938): deník zachycuje (š x v x h; 29 x 23 x 63 cm) článek o centrálním podsaditě kulovém hruškovci a jeho polovinách při stranách. Lze jej ztotožnit inv. č. ZK 436. Stejnou profilaci nesou i fragmenty inv. č. 388 a ZK 459.
FRG. 2 (zápis z 9. července 1938): deníky zachycují terakotová žebra s profilem jednou vyžlabeného klínu a odsazením pro bednění. Údaje z deníků jsou správné, až na výšku, ta je 24, ne 26 cm. V lapidáriu se nachází několik stejných kusů a zaznamenaná žebra lze považovat za soubor článků s inv. č. 449/(...).
- 8) **FRG. 3** (zápis z 30. dubna 1940): záznam prezentuje jednoduchý a relativně mohutný hruškový prut (21 x 34 x 55 cm). Míry v záznamu odpovídají, v kresbě je pouze naddimenzována šířka hrušky. Zachycený fragment je článkem s inv. č. ZK 344.
- 9) **FRG. 4** (zápis z 10. července 1940): fragment takového tvaru (stavu) není v lapidáriu k nalezení, je zde pouze úlomek subtilního hruškovce (průměr hrušky 7 cm), který by nálezu odpovídal. Průměr hrušky je ale pouze jediným argumentem. V případě shody by se jednalo o ztotožnění s článkem inv. č. ZK 502.
- 10) **FRG. 5** (zápis z 1. července 1938): deníky uvádějí masivní článek kružby s drobnými klíny v ose, při obou stranách, a tedy vnitřní i vnější. Záznam je ztotožnitelný s fragmentem (míry se shodují) inv. č. ZK 464. Stejnou profilaci nese i článek s inv. č. ZK 364.
- 8) V dnešním čp. 13.
- 9) Například jemnost profilace či její hloubku.
- 10) Hrušky byly odsekány již před Fidrovými opravami.
- 11) Zápis ze dne 12. října 1942.
- 12) Pro srovnání: P. Kroupa, O středočeské architektuře druhé poloviny 14. století (Matyáš z Arrasu a Petr Parléř), Památky středních Čech 4, 1989, s. 54–72.
- 13) V. Mencl připomněl severní průčelí salemského transeptu, jež mělo být vzorem pro utváření štítu křížové lodi zlatokorunského a dále nejstarší část trojlodí (přípory pilířů trojlodí), viz V. Mencl, o. c. v pozn. 1, s. 322–323. U. Knapp, Salem. Die Gebäude der ehemaligen Zisterzienserabtei und ihre Ausstattung. Stuttgart 2004, s. 217, 219, 220, 246.
- 14) Srov. U. Knapp, o. c. v pozn. 13, s. 142 a obr. 169 na téže straně.
- 15) Z české literatury tento detail reflektuje D. Prix, Dlouhý presbytář kostela v Žárech. K sakrální architektuře moravsko-slezského pohraničí kolem roku 1300. Opava 2011, s. 227, 228.
- 16) U. Knapp, o. c. v pozn. 13, s. 185.
- 17) V. Mencl, o. c. v pozn. 1, s. 322, 323.
- 18) Tamtéž. Ke vztahu Sedlce a Zlaté Koruny nověji P. Kroupa, Klášterní kostel v Sedlci u Kutné Hory v kontextu cisterciáckého stavitelství (dílní úvaha k problematice gotické architektury), Průzkumy památek IX, č. 2, 2002, s. s. 51–74, zde s. 62.
- 19) Již dříve bylo známo, že hruškové přípory se ve střední Evropě, obdobně jako v jižní Francii, uplatnily již před rokem 1300, viz V. Mencl, Poklasická gotika jižní Francie a Švábska a její vztah ke gotice české, Umění XIX, 1971, s. 217–254, zde s. 221. Pokud budeme uvažovat o plynulém přechodu dřiku přípory v klenební žebra, tak je třeba zdůraznit, že uvedený motiv má řadu starších předstupňů, viz např.: Ch. Brachmann, Vorparlerische Architektur im Elsaß, in Lothringen und die Südwestdeutschland. Stuttgart 2008, s. 95 a rovněž pozn. 276 na téže straně.
- 20) D. Prix, o. c. v pozn. 15, s. 209, 215. V patě přípory opisuje její profil prstenec. K patkám M. Kovář, cit. v pozn. 22, s. 65.
- 21) Např. M. Feuerbach, Das Kloster Osek, der Wallfahrtsort Mariánské Radčice und die Zisterzienser: Entwicklungswege im böhmisch-sächsischen Grenzgebiet, Orte der tschechisch-deutschen Begegnung = Klášter Osek poutní místo Mariánské Radčice a Cisterciáci: Vývoj vztahů v česko-saském pohraničí, místa česko-německého setkávání. Litvínov 2012, s. 85, 97.
- 22) M. Kovář, Raně gotická architektura benediktinského kláštera v Břevnově. Praha 2008, s. 66, 71, 72.
- 23) K ambitu nověji J. Maříková-Kubková – D. Foltýn – D. Eben, Pražská katedrální kapitula a klášter kostela pražského – historie a podoba kapitulinho okrsku v letech 1000–1350, in: J. Maříková-Kubková a kol., Katedrála viditelná neviditelná I. Průvodce tisíciletou historií katedrály sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie na Pražském hradě. Praha 2019, s. 98, srov. obr. na s. 99 a 100.
- 24) Kaple je datována do doby kolem roku 1300 či do počátku 14. století a její výstavba nepochybně souvisí s protaženým chórem, k němuž se vztahuje odkaz z roku 1311. Profil přípory se opět propisuje jak do patky, tak do soklu, viz J. Klápště – J. Muk – J. Bubeník, Klášter minoritů v Mostě, Archeologické rozhledy 62, 2010, s. 429–468, zde s. 437, 440, 449.
- 25) Např. K. Benešová, Pramen ideální podoby kapitulinho chrámu sv. Petra a Pavla, in: B. Nechvátal a kol. ed., Královský Vyšehrad II. Praha 1991, s. 92, 93.
- 26) C. M. Schurr, Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340. München – Berlin 2007, s. 226, 227.
- 27) Tamtéž, s. 258, 262.
- 28) Tamtéž, s. 275 a obr. 309 na s. 274, 275, 276.
- 29) Oba starší literatura datovala do doby kolem roku 1300, viz R. K. Donin, Die Bettelordenskirchen in Österreich. Baden 1935, s. 190, 191, 145, 146, a obr. 240 a 241.
- 30) D. Líbal, 1948, o. c. v pozn. 1, s. 23; J. Kuthan, Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – Hrad – Kláštery – Kostely. Vimperk 1994, s. 493; k analýze pramenů nověji P. Zahradník, Stavební vývoj kláštera Zlatá Koruna ve světle písemných pramenů, in: M. Gaží ed., o. c. v pozn. 2, s. 139–152, zejm. s. 139–141.
- 31) D. Líbal, Zlatá Koruna – Architektura, in: Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Praha 1994, s. 83.
- 32) D. Líbal, Zlatá Koruna – Architektura..., s. 84; Z. Chudárek, Opatský dům ve Zlaté Koruně. Výsledky doplňujícího stavebně-historického průzkumu z let 1996 až 2002, in: M. Gaží ed., o. c. v pozn. 2, s. 170–188, zde s. 176.
- 33) V. Storm, K stavebnímu typu opatské kaple zlatokorunského kláštera, in: M. Gaží ed., o. c. v pozn. 2, s. 562–565.
- 34) F. Schullerbauer, Zlatá Koruna. Zlatá Koruna 1924, s. 27.
- 35) K tomu mj. a obecně R. Lavička, Klášter Zlatá Koruna, in: R. Lavička a kol., Královská založení na jihu Čech za vlády posledních Přemyslovců. České Budějovice: NPÚ 2016.
- 36) V. Mencl, Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury, Zprávy památkové péče X, 1950, s. 15; J. Kuthan, Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby. Praha 1983, s. 314; D. Líbal, Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Praha 1994, s. 83.
- 37) Z. Chudárek, o. c. v pozn. 32, s. 176, 177.
- 38) J. Kadlec, Dějiny kláštera Svaté Koruny. České Budějovice 1949, s. 22.
- 39) P. Kroupa, Rostlinný dekor na českých stavbách 13. století. Praha 2019, s. 305, pozn. 713 upozorňuje, kromě J. Braniše, i na B. Grue-

bera 1874, s. 59; J. Neuwirtha 1888, s. 377.

(B. Grueber, Die Kunst des Mittelalters in Böhmen. Zweiter Theil. Die Zeit des Übergangsstiles und der Frühgothik (1230–1310). Wien 1874; J. Neuwirth, Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen Bis zum Aussterben der Přemysliden. Prag 1888).

ZUR ERKENNTNIS DER FORMENSPRACHE DES STIFTES ZLATÁ KORUNA

Der Beitrag widmet sich der wenig erkannten Formensprache des Kreuzgangsordflügels und der sog. Abtskapelle des Zisterzienserstifts Zlatá Koruna (Goldenkron, Bez. Český Krumlov [Krumau]), die man bei der Instandsetzung der Stiftsgebäude in den Jahren 1938–1942 dokumentiert hat. Die Dokumentation nimmt eine Reihe von heute unzugänglichem Befund und wertvollen Details, konkret den Birnstabdienstfragmenten auf. Ihre Typologie belegt den nachklassischen Aufbau der Stiftsgebäude mit Ausnutzung der linearisierten Formen, wahrscheinlich im ersten Drittel des 14. Jahrhunderts. Die Autoren widmen ihr Augenmerk auch der vorläufigen Wertung des Birnstabprofils der Dienstfüße und -sockel, sowie den analogisch geformten Dienstsockeln, deren Analogien sich auch im Material sowohl aus Böhmen (das Minoritenkloster in Most [Brüx] – Nordkapelle, das Zisterzienserstift Osek [Ossegg, Bez. Teplice] – Kreuzgang) als auch im weiteren mitteleuropäischen Raum oft finden lassen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Zlatá Koruna (Goldenkron, Bez. Český Krumlov [Krumau]) – Zisterzienserstift. Position der dokumentierten Situationen (A,B,C) in den Bautagebüchern aus den Jahren 1938–1942 (Archiv der Gemeinde Zlatá Koruna im Gemeindeamt, ohne Inventarnummer, Grundriss übernommen aus: www.kralovskedilo.ktf.cuni.cz; Gestaltung F. Facincani).

Abb. 2: Zlatá Koruna – Zisterzienserstift. Ausschnitt der Dokumentation aus dem Bautagebuch Nr. 2, 18. August 1938 (Position A,B). Das Detail nimmt die Birnstabdienstfragmente im nordwestlichen Kreuzgangssockel auf (Gemeindeamt Zlatá Koruna, Gestaltung F. Facincani).

Abb. 3: Zlatá Koruna – Zisterzienserstift. Ausschnitt der Dokumentation aus dem Bautagebuch Nr. 6, 12. Oktober 1942 (Position C). Das Detail nimmt die Birnstabdienste in der sog. Abtskapelle auf (Gemeindeamt Zlatá Koruna, Gestaltung F. Facincani).

Abb. 4: Osek (Ossegg, Bez. Teplice [Teplitz]) – Zisterzienserstift. Fuß vom Birnstab-Bündeldienst in der Nordwestecke der inneren Kreuzgangsmauer (Foto M. Kovář, 2015).

(Übersetzung J. Noll)

POZNÁMKY K VYBRANÝM POZDNĚ GOTICKÝM KAMENNÝM RELIÉFŮM NA JIŽNÍ MORAVĚ

ZDENĚK VÁCHA

Notes On Selected Late Gothic Stone Reliefs In South Moravia

In South Moravia a number of Late Gothic relief panels is preserved bearing a heraldic decoration with a inscription or date. The five selected examples represent the period between 1461 and 1497, three are directly dated. Relief panels epitomizing a form of aristocratic representation are today without exception in secondary positions, but we must assume their original prominent location on gates or palaces of noble residences. The question of their workshop provenance remains open, but in some cases, due to the type of stone used and ties in style, there is a probable connection to Austria.

Keywords: South Moravia – Late Gothic – noble residence – relief panel – coat of arms – inscription

Na jižní Moravě se zachovala celá řada pozdně gotických reliéfních desek, představujících jeden ze způsobů šlechtické reprezentace, jež nesou heraldickou výzdobu doprovázenou textem či datem. Pět vybraných příkladů reprezentuje období mezi roky 1461 a 1497, tři jsou přesně datovány. Dnes jsou bez výjimky v sekundárních pozicích, musíme však předpokládat jejich původní prominentní umístění na bránách či palácích panských sídel. Otázka dílenské proveniencí reliéfů zůstává nadále otevřená, u části je však, i vzhledem k použitému druhu kamene či stylovým vazbám, pravděpodobná vazba na Rakousko.

Klíčová slova: jižní Morava – pozdní gotika – panské sídlo – reliéfní deska – erb – nápis

ÚVOD

Pozdně středověké a raně novověké reprezentaci, ať již dvorské, šlechtické či měšťanské, byla zejména v posledních desetiletích věnována značná pozornost. Od dob vydání prvního stěžejního pojednání na toto téma z pera Augusta Sedláčka, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanů* (1914), došlo, přirozeně, ke značnému posunu v poznání tématu.¹⁾

Šlechtická reprezentace má mnoho podob, z nichž jednou je opatření sídla kamennou reliéfní deskou, jež – zpravidla na prominentním místě vstupu do sídla – poukazovala na důstojnost a význam svého majitele. Honosný reliéf nacházíme na královském Křivoklátě, celý soubor reprezentačních reliéfů s rodovou legendou Pernštejnů, zvláštní typ legitimizace statusu, nacházíme potom v jejich městech či na opevněných rezidencích. Tento příspěvek se zabývá vybranými pozdně gotickými památkami z rozmezí let 1461 a 1497 s heraldickou a epigrafickou složkou či jejich kombinací.

KUNŠTÁT, OKRES BLANSKO, ZNAKOVÁ DESKA PROČKA Z KUNŠTÁTU A OPATOVIC

Nad průjezdem branské věže tzv. Dolního zámku se nachází druhotně umístěná kamenná reliéfní deska s kun-